

Stavanger Aftenblad

Et prosjekt om dem som bare blir borte og drapene myndighetene ikke regner med.

METODERAPPORT
SKUP 2021

“Savnet - mannen med den tomme graven”: Etter Stavanger Aftenblads avsløringer i et undersøkende podkast-prosjekt og en serie artikler har politiet åpnet drapsetterforskning i en tidligere savnet-sak. Vi avdekket også at mer enn hvert tiende mord på norske statsborgere aldri blir regnet med av norske myndigheter.

Innsendere:

Hans Petter Aass - 90548991

Rune Vandvik - 920 47 952

Elisabeth Risa - 916 29 146

Publisert: Fra påsken 2021. Arbeidet har pågått gjennom hele 2021 med flere featureartikler, nyhetsartikler og en ny dokumentar da del to av prosjektet ble lansert i desember. Se egen oversikt over publiserte artikler til slutt i denne rapporten. Prosjektet er pågående. Artikler publisert etter innlevering av denne metoderapporten kan ettersendes ved behov.

Kontaktpersoner:

Hans Petter Aass - hans.petter.aass@aftenbladet.no

Rune Vandvik - rune.vandvik@aftenbladet.no

Carl Gunnar Gundersen - carl.gunnar.gundersen@aftenbladet.no

Redaksjon: Stavanger Aftenbladet, postboks 229, 4001 Stavanger

Takk til: Tarald Aano, Inga Rolland Sverdrup, Håkon Åreskjold, Eivind Aarre, Finn E. Våga, Leiv Åmund Hoftun, Filip Blaauw, Kristian Jacobsen, Carl Gunnar Gundersen og Thomas Ergo.

Innhold

- 1. Innledning**
- 2. Hvordan arbeidet kom i gang**
- 3. Organisering av arbeidet**
- 4. Metodiske grep**
 - 4.1. Innsamling og analyse av lovverk/instruks - og sammenholde arbeidet det offentlige gjorde for Reidar og hans pårørende.**
 - 4.2. Kartlegge personer som kan vite noe.**
 - 4.2.1 Pipl.com**
 - 4.3. Finne skriftlige kilder i Norge**
 - 4.3.1 Dødsformodningskjennelse**
 - 4.3.2 Innsyn i avsluttet straffesak**
 - 4.3.3 Bruk av fullmakt for innsyn i offentlige opplysninger om avdød person**
 - 4.4 Jakten på skriftlige kilder i Brasil**
 - 4.5. Mysteriet "Paula" og hvordan håndtere mistanke**
 - 4.5.1 Grep for å unngå bekreftelsesfella**
 - 4.5.2 Kartlegging av familie og venner**
 - 4.5.3 Møtene med "Paula"**
 - 4.5.4 Jakten på et motiv**
 - 4.6. Elektroniske spor**
 - 4.6.1 IP-adressene**
 - 4.7 Ekstern sakkyndighet**
 - 4.7.1. Skrift- og språkekspert**
 - 4.7.2. Tolker**
 - 4.8. Tidslinjer**
- 5. Etiske utfordringer**
 - 5.1. Identifisering og imøtegåelse**
 - 5.2. Hva kunne vi gi til politiet?**
- 6. Konsekvenser av "Savnet - Mannen med den tomme graven"**
- 7. Vi starter et nytt prosjekt**
- 8. Organisering av arbeidet**
- 9. Metodebruk**

- 9.1.1 Innsynsbegjæringer til Utenriksdepartementet
- 9.1.2 Innsynsbegjæringer til Kripos
- 9.1.3 Innsynsbegjæring til Statsforvalteren i Oslo og Viken
- 9.1.4 Spesiell erfaring etter innsynsrundene
- 10. Grundig research i norske og utenlandske medier og på nett
- 11. Identifisering av avdøde og savnede
- 12. Registrering
- 13. Kartlegge politiske utspill og gjeldende regelverk
- 14. Intervjuer og samtaler
- 15. Innhenting av tilgjengelig statistikk og sammenligning med våre funn
- 16. Publisering
- 17. Konsekvenser av "Drapene ingen regner med"
- 18. Publiserte episoder, dokumentarer, nyhetsartikler, ekstramateriale

Familien vet at selv om sjømannen var mye på farten gjennom livet, ville han ha ønsket å bli gravlagt hjemme i Sauda. Derfor har de sørget for at det står en gravstein med hans navn på på kirkegården ved Høllandsfossen, ikke langt unna huset han vokste opp i. Men levningene etter 66-åringen ligger ikke der.

Reidar Edvin Sandanger er mannen med den tomme graven.

1. Innledning

Norsk politi mente mye tydet på at Reidar Edvin Sandanger ble drept da han forsvant i Brasil ved årsskiftet 2013-2014. Likevel ble saken aldri etterforsket som en mulig straffbar handling verken i Norge eller i landet der han forsvant.

Politiet ba aldri om bistand fra kollegene i Brasil til å etterforske det antatte drapet. Ei heller ble dokumentasjon som fikk dem til å tro at den savnede norske statsborgeren mest sannsynlig var tatt av dage, videresendt til det føderale politiet i millionbyen Recife. I stedet ble saken avsluttet uten annen forklaring enn en kode i straffesaksregisteret - "kode 016", avgjort utenfor straffesak.

Hvordan kunne det skje at politiet ikke gikk videre med det de selv trodde var et drap? Ble sjømannen fra Sauda glemt fordi han var så uglamorøs? Har ingen hørt om Reidar og hans tragiske livsutgang fordi han bare var en godt voksen og helt vanlig nordmann? I så fall - hvor mange historier som dette finnes det der ute?

Stavanger Aftenblad valgte å bruke mye ressurser på å gjøre politiets jobb i saken om Reidar. Det har gitt de etterlatte nye svar. Og flere etterforskere i Sør-Vest politidistrikt har fått mer å gjøre fordi saken etter Aftenbladets avsløringer nå er gjenåpnet og etterforskes som et mulig drap.

I del to av prosjektet søkte vi svar på omfanget av slike saker. Da avdekket vi at mer enn hvert tiende drap som har rammet nordmenn siden årtusenskiftet aldri er blitt registrert i verken Kripas' drapsoversikt eller i andre offentlige statistikker. Dette er drapene ingen regner med. Hva gjør det med de pårørende som sitter igjen?

2. Hvordan arbeidet kom i gang

Utgangspunktet var at to reportere fra Aftenbladets undersøkende avdeling hadde lyst til å lage podkast. Vi hadde liten erfaring med formatet, men ville gjerne lære. Tidlig i 2019 bestemte vi oss derfor for å se på mulighetene for å lage en reportasjeserie i podkastformat, og landet vi på at en serie om mennesker som har blitt sporeløst borte skulle være vårt prosjekt. For å begrense arbeidet, så vi på savnet-saker i Sør-Vest politidistrikt der personene potensielt kan ha blitt utsatt for straffbare handlinger. Planen var halvtimes enkeltepisoder om noen av disse. På dette tidspunktet var det, oss bekjent, ikke laget større, undersøkende podkastprosjekter i norsk språkdrakt. Det var heller ikke vår intensjon. Vi tenkte å intervju pårørende, politiet og kanskje ett eller to sentrale vitner, og presentere historiene uten et omfattende gravearbeid. Men vi håpet podkast-serien kunne føre til tips som vi senere kunne lage gravejournalistikk av.

Vi søkte gjennom flere arkiver (Nasjonalbiblioteket, Retriever, Aftenbladets eget arkiv samt vanlige Google-søk) og hadde samtaler med politikilder, advokater og kolleger som vi mente kunne ha innspill.

Slik identifiserte vi syv saker som falt innenfor kriteriene vi hadde fastsatt. De eldste fra 1990-tallet, andre ganske ferske. Et par var antatte drapssaker som både politiet og mediene hadde brukt betydelige ressurser på. Andre var uforklarlige mysterier der mennesker hadde blitt borte under påfallende omstendigheter for så å aldri bli funnet igjen. Også noen av disse hadde vært gjenstand for en del medieomtale.

Én av sakene skilte seg ut: På Interpols åpne oversikt over savnede personer oppdaget vi navnet til 66-årige Reidar Edvin Sandanger fra Sauda som hadde forsvunnet i Brasil. Ingen av oss hadde hørt om Reidar tidligere, og ingen av de vi snakket med, hadde nevnt ham. Grunnen var enkel. Reidars historie var kun omtalt én gang.

I februar 2015 fortalte en av Reidar Edvin Sandangers søstre lokalavisen Ryfylke om sjømannen som hadde forsvunnet på mystisk vis i Brasil et drøyt år tidligere. Familien fryktet han hadde blitt drept. For oss ble det åpenbart at det lå et stort potensial i denne historien.

Det neste naturlige steget var å begjære innsyn i politiets dokumenter om de syv sakene. Vi kommer tilbake med mer om innsyn i straffesaker senere i denne metoderapporten, men nevner allerede her at det kan være strategisk lurt å be om en samtale med politiet *før* innsynsbegjæringen sendes.

Ikke minst i et prosjekt som dette, der begjæringen gjaldt flere saker innenfor et felles tema. Vi hadde derfor et møte med to ledere i politidistriktet for å presentere prosjektet. Deretter begjærte vi innsyn i de sju sakene. Etter kort tid, fikk vi tilgang til etterforskningsdokumentene, som vi brukte flere dager på politikammeret for å lese gjennom. Flere av sakene viste seg å være spennende, men det var likevel en som inneholdt svært få dokumenter som grep oss sterkest: Reidars historie.

Med klare ord fremgikk det at familien ikke var de eneste som fryktet at 66-åringen var drept. Det gjorde politiet også. Både tjenestemannen som hadde mottatt savnet-meldingen og to politijurister mente nordmannen mest sannsynlig ble utsatt for noe kriminelt da han plutselig forsvant i Brasil ved årsskiftet 2013/2014. Det hadde gått så langt at begge politijuristene hadde jobbet med begjæring om etterforskningsbistand til det føderale politiet i millionbyen Recife. Men så stoppet alt bare opp. Uten forklaring ble saken henlagt utenfor straffesak - "Kode 016".

Fra de få dokumentene fremgikk det at mistanken blant annet bunnet i at noen hadde forsøkt å lure 66-åringens familie til å tro at han var i live lenge etter at noen i Norge hadde hatt sikker kontakt med ham. Tilsynelatende var formålet å unngå etterforskning av saken. For selv om Reidars familie ikke fikk tak i ham etter romjulen 2013, fortsatte noen å ta penger ut av kontoen hans i lang tid etterpå.

Den tynne dokumentmappen forandret våre opprinnelige planer. Vi bestemte oss for å konsentrere oss om én historie - Reidars historie.

Ikke bare fordi fortellingen var som skapt for en spennende podkast: Formatet ga oss mulighet til å ta lytterne med på vår jakt på hva som hadde skjedd med ham. Vi

kunne utnytte sprengkraften i kombinasjonen av undersøkende journalistikk og en litterær form med dramaturgiske virkemidler på en ny måte.

Men også fordi podkast-serien “Savnet - Mannen med den tomme graven” går rett til kjernen av mediernes samfunnsoppdrag. I Vær Varsom-plakatens § 1.5 heter det at det “er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre.”

Norsk politi satt med opplysninger som fikk dem til å tro at en norsk statsborger var drept. Likevel gjorde de ikke noe med informasjonen. Ikke for Reidar selv. Ikke for datteren hans i Bergen, ikke for sønnen i Stavanger eller søsknene i Sauda.

3. Organisering av arbeidet

Prosjektet hadde altså forandret seg fra en serie enkeltstående reportasjer om forskjellige saker til en større gravesak om én savnet person. Likevel sto vi ved den opprinnelige planen om at podkasten skulle være den bærende delen av prosjektet. Eventuelle skrevne artikler, både nyheter og featuresaker, skulle være et tillegg til det vi mente var det første, større graveprosjektet i podkastformat på norsk.

Rune Vandvik, som jobber med lyd,- og bildefortellinger i Aftenbladet, ble også koblet på. Redaktør Tarald Aano fungerte som reportasjeleder for prosjektet. Det første vi gjorde, var å kartlegge hva slags opplysninger vi ville få behov for og metoder å finne frem til disse på.

Målet var å gjøre alt vi kunne for å komme til bunns i Reidars mistenkelige forsvinning og å fortelle historien sannferdig, detaljert og så godt som mulig. Samtidig ville vi gi historien en tilleggsdybde ved å portrettere mannen fra Sauda og industrisamfunnet han kom fra der, og dessuten sjømannslivet han og mange andre levde i Norges storhetstid som sjøfartsnasjon – viktige biter av norsk historie som er i ferd med å forsvinne fra folks bevissthet.

For å komme dit vi ville, tok vi i bruk de fleste virkemidlene i gravejournalistikkens verktøykasse.

4. Metodiske grep

I realiteten skulle vi i gang med en etterforskning like mye som et journalistisk prosjekt. Samtidig som vi ville vise hvordan norske myndigheter noen ganger svikter etterlatte i en kritisk situasjon, skulle vi skulle gjøre politiets jobb. Selv om vi naturlig nok manglet noen av politiets verktøy, hadde vi en mulighet norsk politi ikke har: Vi kunne reise til Brasil og gjøre egne undersøkelser.

Samtidig ville det åpenbart bli en utfordring at den antatte forbrytelsen hadde skjedd i et annet land med et annet språk og ukjente rettigheter for innsyn i offentlige registre og etterforskningsdokumenter. Her ble vi altså nødt til å gå opp nye stier. Arbeidet i Norge var lettere å planlegge.

4.1. Innsamling og analyse av lovverk/instrukser - og sammenholde arbeidet det offentlige gjorde for Reidar og hans pårørende

I et rundskriv fra 2004 har Riksadvokaten gitt klare instruksjoner for hvordan norsk politi skal håndtere savnetsaker. De skal være oppmerksomme på at dette kan vise seg å være alvorlige straffesaker. Derfor bør det allerede fra første øyeblikk vurderes om ordinær etterforskning skal settes i gang. Det utløser imidlertid et større apparat, der både politimester og statsadvokat skal kobles inn. Blant annet får statsadvokaten ansvar for å holde seg «løpende orientert om utviklingen, og om nødvendig gripe inn med pålegg og direktiv».

Riksadvokatens rundskriv gjelder også i saker der nordmenn forsvinner i utlandet. Rundskrivet slår fast at norsk politi og påtalemyndighet ikke “kan forholde seg passive, eller nøye seg med å avvente utspill og anmodninger fra vedkommende lands myndigheter.” Det skal dessuten legges særlig vekt på om etterforskning i Norge kan bidra til oppklaring av forsvinningen. Dette ble ikke gjort i saken til Reidar Edvin Sandanger. 66-åringens barn og søsken ble sittende alene med de vonde tankene og ubesvarte spørsmålene.

Slik sett er ikke Reidars historie enestående: En masteroppgave om politiets håndtering av savnet-saker fra Politihøgskolen (*Politiets håndtering av saker med savnet person, januar 2020*) avdekker kunnskapsmangel hos politiet om hvilke krav som gjelder.

4.2. Kartlegge personer som kan vite noe

Vi var avhengige av å få Reidars pårørende med på prosjektet. Før sommeren 2019 snakket vi med Reidars to gjenlevende søstre i Sauda, datteren i Bergen og sønnen i Stavanger. Alle var villige til å stille opp. Familien hadde så mange spørsmål de følte vanskeliggjorde sorgprosessen.

I tillegg til informasjon familiemedlemmene kunne gi om Reidar som person og om forsvinningen, åpnet deres medvirkning dører til andre som ellers ikke ville ha pratet med oss.

Politidokumentene inneholdt opplysninger vi forstod kunne føre til personer som fort kunne vise seg å være sentrale kilder. Blant annet Reidars kundekontakt i Sparebanken Vest i Sauda og rederiet på Sunnmøre som siden 2007 hadde vært Reidars arbeidsgiver.

Politiet hadde ikke gjort noen avhør i saken. Alle intervjuer vi gjorde med personer i Reidars omgangskrets kunne derfor potensielt gi svært verdifulle opplysninger.

De første samtalene ledet til nye personer, som igjen ga oss nye navn på venner, bekjente og kolleger vi kunne kontakte. I tillegg kartla vi Reidars nettverk på sosiale medier, der vi fant flere personer med viktige opplysninger.

Til slutt satt vi med et nettverk av mennesker som til sammen tegnet et godt bilde av Reidar selv, og – ikke minst – hvordan han selv hadde opplevd livet sitt i månedene før han forsvant.

I løpet av prosjektet var vi i kontakt med et par hundre mennesker i fire verdensdeler. Rundt femti av dem gjorde vi opptak av, noen av dem gjennom flere intervjuer.

4.2.1 Pipl.com

I denne sammenheng ønsker vi å nevne nettstedet Pipl.com. I starten av vårt arbeid, var tjenesten gratis. Det er den ikke lenger. Men Pipl.com er et ypperlig verktøy for å finne informasjon om personer utenfor Norges grenser. Ønsker man å finne opplysninger om en person man kjenner navnet på, vil det - særlig i enkelte land - kunne ligge mye informasjon der. Men nettstedet kan også brukes til å finne for eksempel opplysninger om hvem som disponerer et telefonnummer eller en mailadresse.

4.3. Finne skriftlige kilder i Norge

Ingen norske statsborgere går gjennom livet uten å etterlate spor i offentlige arkiver. I tillegg var det av stor interesse å forsøke å få tak i skriftlig dokumentasjon fra Reidar selv som kunne fortelle noe om hvem han var. Og spesielt jaktet vi på informasjon han selv gjenga skriftlig i tiden før han ble borte.

Vi ba derfor flere personer lete etter tekstmeldinger, sms'er, mailer, brev og eventuelt annet skriftlig materiale som de hadde mottatt fra ham.

4.3.1 Dødsformodningskjennelse

Et viktig dokument fantes i rettssystemet. Reidars etterlatte hadde i 2017 gått til Oslo byfogdembete for å få ham erklært død. Det er vanskelig etter så kort tid når det ikke finnes noe lik. Men sakens spesielle omstendigheter gjorde at tingrettsdommeren ikke bare erklærte Reidar død. Hun påpekte også at det her trolig hadde skjedd noe kriminelt. Men da var det allerede et år siden norsk politi hadde henlagt saken. Et av vitnene som overfor domstolen tilkjennega sin frykt for at Reidar var drept, var politimannen i Sauda som hadde håndtert savnet-meldingen fra sjømannens familie.

4.3.2 Innsyn i avsluttet straffesak

Politiet er generelt restriktive med å gi innsyn i etterforskningsmateriale, men gjennom noen år har både vi og andre kolleger brukt et smutthull i Påtaleinstruksen som kan gi oss tilgang til etterforskningsmateriale i saker som er avsluttet. De aktuelle bestemmelsene ble i 2014 flyttet over i Politiregisterforskriften (§27-2 tredje ledd), som gir innsyn for «andre» ved «saklig grunn». I tillegg har Riksadvokatens rundskriv 2291/80 "Meddelelser til offentligheten om straffesaker" formuleringer som kan brukes i forbindelse med innsynsbejæringer til politiet.

I materialet fra politiet vil det ofte være viktig kildemateriale som avhør, rapporter fra åsted, sakkyndige, krimteknikere, eller utskrifter av all kommunikasjon innen sosiale medier, mobiltelefon og tekstmeldinger, foto og levende bilder osv.

Selv i den tynne mappen om Reidar fant vi verdifull informasjon.

Noe av det viktigste, var tre korte meldinger fra det føderale politiet i Recife. Etter at Reidar ble meldt savnet, brukte norsk politi Interpol for å varsle kollegene i Brasil. Dette var en ren savnetmelding uten informasjonen om at noe kriminelt kunne ligge bak. Det førte likevel til at brasiliansk politi gjorde noen enkle henvendelser i området der Reidar bodde.

Særlig én person var sentral - "Paula", Reidars eks-samboer i Brasil, som også hadde en datter med nordmannen. De sparsommelige meldingene fra Brasil fortalte hva hun hadde fortalt etterforskere der i tiden etter at Reidar forsvant. Etter hvert som vi samlet inn ytterligere materiale fra andre kilder, ble det tydelig at "Paula" ikke ga identisk informasjon til for eksempel Reidars etterlatte som hun ga til politiet. Opplysninger om nordmannens bevegelser, som politiet lett kunne ha kontrollert, var tilsynelatende utelatt i det hun fortalte politiet.

Én av tingene norsk politi hadde gjort før saken ble henlagt, var å hente utskrift fra Reidars konto i Sparebanken Vest. Av den fremgikk det at det noen hadde benyttet nordmannens bankkort i mer enn tre måneder etter at alle i Norge mistet kontakten med ham. Vi kunne dermed kartlegge geografisk mange butikker og minibanker der Reidars penger ble brukt, og fant et interessant mønster. Dette mønsteret viste hvor enten Reidar selv eller personen som misbrukte kortet hans, befant seg i disse månedene fram til i april 2014, da kontoen ble sperret.

Bankopplysningene viste seg også nyttige da vi oppdaget det nøyaktige tidspunktet for siste sikre livstegn fra Reidar til noen i Norge. I en mail til sin kundekontakt i Sparebanken Vest sendt 2. januar 2014, opplyste nordmannen at et nødlån på 3000 USD endelig var kommet på konto.

Oversikten over overføringer som norsk politi hadde innhentet, viste at hele beløpet allerede *samme* dag ble overført til en konto i Banco Bradesco. Dette hadde tilsynelatende norsk politi ikke oppdaget. Transaksjonen ble ikke mindre mistenkelig da vi fant ut at den brasilianske kontoens stod i navnet til en person som tilsynelatende ikke eksisterer - "Francisca Niedesa".

Vi lyktes også med å identifisere hvem personen bak pseudonymet er, ved å knytte adressen på overføringen fra Reidars norske konto til kontoen i Banco Bradesco. Kontoinnehaveren hadde oppgitt en adresse i en liten by like utenfor Recife. Der bor bestemoren til en brasiliansk statsborger som kjente Reidar svært godt - "Paula".

Da vi oppsøkte "Paula" i Brasil, la hun ikke skjul på at hun var kontoinnehaveren. Hun hevdet det var den norske banken som hadde feilstavet navnet slik det fremstod i opplysningene vi satt på.

4.3.3 Bruk av fullmakt for innsyn i offentlige opplysninger om avdød person

Som nevnt over, kontaktet vi tidlig politiet for å presentere bakgrunnen for vårt prosjekt. Det ga oss muligheten til å begrunne hvorfor vi mente vi hadde "saklig grunn" til innsyn, og forklare hva som ligger i at man vil behandle opplysninger vi får tilgang til etter retningslinjene i Vær Varsom-plakaten. Har man i tillegg fullmakt fra personen som er omtalt i dokumentene eller fra de pårørende, står innsynsbegjæringen enda sterkere.

En del journalister er ikke klar over at det er mulig å få tilgang i en avdød persons taushetsbelagte journaler og dokumenter fra de fleste offentlige etater. Som journalister har vi de siste årene jobbet med prosjekter som har ført til innsyn i alt fra uoppklarte saker hos Økokrim til full tilgang til personopplysninger fra helsevesenet, NAV og barnevernet.

Innsynsmulighetene gjelder også for avdøde personer. Dette er adressert for eksempel i helsepersonellovens §24: «Taushetsplikt etter § 21 er ikke til hinder for at opplysninger om en avdød person gis videre dersom vektige grunner taler for dette. I vurderingen av om opplysninger skal gis, skal det tas hensyn til avdødes antatte vilje, opplysningenes art og de pårørende og samfunnets interesser. Nærmeste pårørende har rett til innsyn i journal etter en persons død hvis ikke særlige grunner taler mot det.»

En relativt enkel fullmakt fra nærmeste pårørende, som henviser til lovverket og kort forklarer den journalistiske rammen, er nøkkelen til innsyn.

I vårt tilfelle søkte vi denne gang innsyn hos politiet uten fullmakt, rett og slett fordi vi ikke hadde kontakt med Reidars etterlatte på tidspunktet da vi sendte begjæringen. Så snart vi hadde opprettet kontakt med den savnede 66-åringens familie, fikk vi imidlertid slike fullmakter som vi kunne benytte overfor andre offentlige instanser. Vi utformet også innsynsbegjæring til flere offentlige instanser som pårørende deretter sendte inn i sitt navn. Slik fikk vi tilgang til dokumenter fra flere instanser.

Særlig nyttige i så måte ble opplysninger vi mottok fra skatteetaten. I et skriv sendt ligningsmyndighetene like før han forsvant, legger Reidar selv frem hvilke planer han hadde for fremtiden - planer som klart tydet på at han iallfall ikke selv hadde noe ønske om å forsvinne. Opplysninger der bekrefter dessuten det Reidar muntlig hadde fortalt flere av kildene våre: at han var i Brasil blant annet for å selge en av leilighetene han eide der - leiligheten "Paulas" mor bodde i. Også innsynsbegjæringen til Pensjonstrygden for sjømenn ga en viktig avklaring knyttet til et sentralt spor - et mystisk brev Reidar selv hadde skrevet. Mer om dette under punktet "Ekstern sakkyndighet" lenger nede.

Vi forsøkte også å innhente opplysninger fra Facebook gjennom en henvendelse til big tech-giganten som Reidars datter i Bergen underskrev. Dette førte imidlertid ikke frem. Det gjorde heller ikke en innsynsbegjæring til Valutaregisteret. Forespørselen ble avvist uten behandling fordi alle transaksjoner slettes etter fem år.

I tillegg gjorde vi målrettede søk på Reidar Edvin Sandanger i flere mediearkiv i Norge for å se hva som var skrevet om ham tidligere. Vi fant flere artikler der han var nevnt. Særlig fordi sjømannen, tidlig på 1980-tallet, gikk i land for å jobbe i hotell- og restaurantbransjen i Sauda. Fra 1983 overtok og drev han Grand Hotell i Sauda med puben "Grand Manilla" i underetasjen – kjent fra Kjartan Fløgstads prisbelønte roman med samme navn.

Reidars hotelleventyr varte i et par år før han det gikk helt galt. Den driftige og livlige sjømannen var, ifølge menneskene som kjente ham, en evig optimist. Men han var ingen stor forretningsmann. Både i Brønnøysundregistrene, i rettsvesenet og hos skattemyndighetene lå det dokumenter som fortalte om konkurser, inkassokrav og økonomisk rot.

4.4 Jakten på skriftlige kilder i Brasil

Vi var usikre på mulighetene for innsyn i offentlige dokumenter i Brasil. Vi startet derfor søkene i Brasil med å se hva som var skrevet om Reidars forsvinning i medier i Recife-området. Vi fant ingenting.

På nettet fant vi imidlertid noen offentlige dokumenter der Reidar var nevnt. På nettstedet Jusbrasil.com.br, som er en oversikt over rettslige prosesser og offentlige kunngjøringer i hele Brasil, lå en kunngjøring om at Reidar i 2011 hadde fått oppholdstillatelse fordi han hadde barn i landet.

På internettarkivet Wayback Machine oppdaget vi to etterlysninger av den savnede nordmannen som det føderale politiet i Brasil hadde lagt ut. Den første var fra 2014, den andre var lagt ut så sent som våren 2017.

Vi gjorde en rekke forsøk på å kontakte det føderale politiets avdeling i delstaten Pernambuco, blant annet for å be om innsyn i deres undersøkelsesmateriale. Men da vi kom til Brasil, avlyste de alle avtaler. Og først etter et halvt år med henvendelser på telefon, mail, messenger og WhatsApp, kontaktet mannen som på nett stod oppført som talsmann for det føderale politiet i delstaten oss skriftlig.

Han kom med flere oppsiktsvekkende uttalelser, som at Reidar like gjerne kan ha forsvunnet i et annet land enn Brasil. Da vi viste til at brasiliansk politi selv hadde sendt sine norske kolleger en oversikt som viste at nordmannen var registrert inn i Brasil, men ikke ut igjen, og at han verken hadde pass eller andre identifikasjonspapirer med seg da han forsvant, ble talsmannen svært avvissende. Han mente at Reidar bare hadde forlatt sin brasilianske familie, og

opplyste at det heller ikke var blitt åpnet noen straffesaksetterforskning i Brasil. Vi ba talsmannen om innsyn i det føderale politiets dokumenter. Dette ble avvist.

Fra “Paula” selv fikk vi likevel tilgang til et politidokument fra sent i november 2017, nesten fire år etter at Reidar forsvant: Rapporten fra en samtale Reidars eks-samboer hadde bedt om med det føderale politiet. Av rapporten, som i dokumenttittelen fremstilles som en uttalelse fra “Paula”, hevdes det at hun har lett etter ham siden siste gang hun så ham i mars 2014. Hun oppgir at hun ikke vet at han er levende eller død, men at han pleide å reise til storbyene Natal og Fortaleza. I dokumentet opplyser tjenestekvinnen at brasiliansk politi har henlagt saken. Dette ble kollegene i Norge aldri informert om.

4.5. Mysteriet “Paula” og hvordan håndtere mistanke

Det er ikke til å legge skjul på at Reidars familie i Norge mistenkte “Paula” for å vite mer om Reidars forsvinning enn hun overfor dem ga uttrykk for. Også dommeren i Oslo Byfogdembete som erklærte Reidar død pekte i kjennelsen på hennes mistenkelige opptreden i tiden etter at Reidar ble borte. Men som journalister måtte vi selvsagt ha en åpen innstilling til hva som kunne ha skjedd med den savnede nordmannen. Derfor ble flere spor forfulgt. Vi tilbrakte for eksempel en hel dag i Ponta de Pedras, en liten strandby “Paula” tidlig i 2014 hadde fortalte Reidars slektninger at nordmannen oppholdt seg, noe hun også gjentok overfor oss. Vi hadde med oss flere bilder av den savnede nordmannen som vi viste frem på alle barer, restauranter og overnattingssteder i den lille byen. Vi forsøkte også å forfølge teorier om at Reidar kunne ha forsvunnet frivillig, blitt drept under et ran et annet sted osv.

4.5.1 Grep for å unngå bekreftelsesfella

For å bidra til å unngå tunnelsyn, tok vi flere grep. Én av oss hadde hele veien ansvar for å være “djevelens advokat” – i den forstand at han skulle finne motforestillinger til opplysninger som tydet på at “Paula” eller noen i hennes krets hadde noe med Reidars forsvinning å gjøre. I tillegg opprettet vi et dokument for forskjellige teorier om hva som kunne ha hendt. Her førte vi inn argumenter og spor som både talte for og mot hvert eneste mulige hendelsesforløp.

4.5.2 Kartlegging av familie og venner

Likevel var det åpenbart viktig å undersøke forhold rundt “Paula” ekstra nøye, både for å lete etter forhold som kunne tale til hennes fordel og forhold som pekte i “Paulas” retning.

Det førte til at vi i tillegg til å kartlegge Reidars nettverk i Brasil, også undersøkte “Paulas” nettverk. Slik lette vi gjennom mange brasilianske profiler på Facebook på jakt etter bilder og skriftlige opplysninger om Reidar, fant interessant dokumentasjon som vi tok skjermdumper av og arkiverte. Særlig

opplysende var bilder på Facebook-profilen til en av “Paulas” kusiner. Etter et konfrontasjonsintervju med “Paula” i slutten av februar 2021 ble alle disse postene brått fjernet fra Facebook.

4.5.3 Møtene med “Paula”

Da vi først oppsøkte “Paula” i Brasil, valgte vi i utgangspunktet å stille åpne spørsmål, fremstå lyttende og lite konfronterende. Vi ville ha hennes historie. “Paula” var godt kjent med at flere av Reidars slektninger i Norge fryktet at hun kunne ha noe med Reidars forsvinning å gjøre.

Hun tok tok imot oss flere ganger i løpet av vårt opphold i Brasil. Ved andre møte ga hun tilgang til Reidars eget arkiv, med en rekke dokumenter, brev og bilder fra han var helt ung og frem til tiden like før han forsvant. I tillegg til å kaste lys over Reidars liv, ga dokumentene også opplysninger som var relevante for våre undersøkelser av forsvinningen.

Vi fikk også anledning til å se - og avfotografere - kommunikasjonen hun hadde hatt med Reidars bror på Messenger i et par år etter at 66-åringen forsvant. Reidars bror kunne vært en svært viktig kilde for oss, eller for politiet hvis de hadde snakket med ham i tide, men han døde dessverre i 2017, tre år etter forsvinningen. Utgangspunktet for at “Paula” ga oss tilgang til meldingsutvekslingen med Reidars bror, var at hun ville vise hvor nær kontakt hun hadde hatt med Reidars familie i Norge. Hun var nok ikke klar over omfanget av arbeidet vi hadde satt i gang, og at vi var i ferd med å samle inn og sammenligne dokumentasjon fra en lang rekke kilder.

Det var blant annet i dette materialet vi oppdaget at “Paula” tilsynelatende har utelatt flere viktige opplysninger i sine samtaler med brasiliansk politi.

4.5.4 Jakten på et motiv

Dersom noe kriminelt har tilstøtt Reidar, kan hendelsen være økonomisk motivert. Det ble derfor viktig å få en oversikt over verdiene Reidar satt på i Brasil. Dette førte til at vi blant annet har innhentet informasjon fra eiendomsregisteret i to mindre byer (Camaragibe og Sao Lourenco da Mata) i utkanten av Stor-Recife.

Reidar sto ikke oppført som eier av noen av de tre leilighetene vi mener han har betalt for. Leilighetene stod fortsatt registrert på de to entreprenørselskapene som hadde bygget ut boligkompleksene.

Grunnen til at entreprenørene fortsatt står som eiere i offentlige registre, er at ingen av leilighetene er nedbetalt. Derfor er de heller ikke formelt overført til verken nordmannen eller hans tidligere samboer – et relativt vanlig system i Brasil. Men det er “Paula”, hennes mor og bror som i dag disponerer leilighetene. To av leilighetene er i dag leid ut til andre leietakere, med “Paula” som utleier. I den tredje bor tilsynelatende “Paulas” mor og bror. Dette siste fremgår blant annet av kommunikasjon “Paula” hadde med Reidars bror etter at 66-åringen forsvant.

4.6. Elektroniske spor

Fra Reidars rederi fikk vi tilgang til periodene da han var til sjøs. Dette ble særlig interessant etter at vi i Brasil fant Reidars brukernavn og passord til mailkontoen hans, samt til en av hans to profiler på Facebook, på en håndskrevet lapp blant alle papirene hans.

Med tillatelse fra de etterlatte, logget vi oss inn på profilen og fant flere interessante opplysninger. Blant annet en oversikt over alle meldinger som var blitt sendt fra profilen og oppføringer over nøyaktig når noen hadde logget seg inn på profilen til den savnede nordmannen. Der kunne vi se at noen hadde vært inne på Reidars profil i lang tid etter at han forsvant – de siste innloggingene flere år etter at nordmannen ble borte.

4.6.1 IP-adressene

Vi fant også IP-adressene til maskinene som ble brukt til å logge seg på Reidars profil på Facebook. Det finnes flere nettsteder der det er mulig å søke opp lokasjonen til IP-adresser. Et av dem er MaxMind.com.

Slike adresser kan være flyktige. Flere brukere kan derfor ha blitt tildelt samme IP-adresse i løpet av perioden som gikk fra Reidar forsvant til vi begynte å analysere materialet.

Det er likevel interessant at så godt som alle IP-adressene som hadde logget seg på Reidars Facebook-profil befant seg i Brasil, ofte i Recife-området, og at svært mange av innloggingene skjedde mens Reidar, ifølge arbeidsgivers logg, befant seg i Nordsjøen, Norskehavet eller Barentshavet på fiske.

Reidars faste bankkontakt fortalte oss at Reidar, ett års tid før han forsvant, hadde bedt henne være varsom med å overføre penger på grunnlag av mailer som utga seg for å være fra ham. Begrunnelsen var at Reidar selv sa at andre hadde tilgang på passord og brukernavn til e-post-kontoen hans. Og ikke minst: Reidar skrev i august 2012 selv til en slektning på Facebook at “noen har rotet med profilen min”.

Vi fikk lite ut av våre undersøkelser av Reidars mailkonto. Det viste seg at noen hadde slettet alle inn- og utmeldinger i tiden før 2017.

4.7 Ekstern sakkyndighet

For de pårørende og alle andre i Norge forsvant altså Reidar ved årsskiftet 2013-14. Etter dette var han umulig å få tak i. Riktignok mottok flere slektninger, venner og kolleger meldinger fra hans sosiale medier til langt i april, men disse var skrevet på så dårlig norsk at mye tydet på at andre stod bak. Det samme gjaldt den underlige aktiviteten på Reidars Facebook-profil. Brått begynte han for eksempel å bruke emojis – noe han aldri hadde gjort tidligere.

I Brasil oppga derimot hans eks-kjæreste “Paula” at hun hadde kontakt med Reidar helt frem til slutten av mars. Og blant dokumentene som lå igjen etter nordmannen, fant vi et håndskrevet brev til Pensjonstrygden for sjømenn (PTS)

som åpenbart var skrevet av 66-åringen. Det var datert 7. mars 2014, altså mer enn to måneder etter at noen i Norge hadde hatt sikker kontakt med ham.

Dette brevet åpnet helt nye muligheter for hva som kan ha skjedd med Reidar, og måtte åpenbart kontrolleres nærmere. Vi skrev en begjæring om innsyn til PTS i navnet til Reidars datter som hun underskrev. Vi ville avklare om brevet noen gang var blitt sendt til Norge. Det var det ikke.

Vi analyserte innholdet i brevet opp mot opplysninger vi hadde samlet inn. Det var informasjon i tidslinjen vår som kunne tyde på at Reidar kan ha skrevet brevet noen år tidligere, men det trengte ikke være slik.

4.7.1. Skrift- og språkesperter

Derfor bestemte vi oss for å kontakte skriftekspertene for å se på brevet. Vi kunne ikke ta med oss brevet fra Brasil fysisk, så ekspertene måtte nøye seg med en avfotografering. Det var selvsagt ikke optimalt. Vi sendte brevet, pluss et annet som også hadde Reidars håndskrift, til tidligere Kripos-medarbeider Reidun Wilhelmsen og Thomas Mathiesen i Etterforsker1-gruppen. Vi gjorde oppmerksom på at det var dateringen på det ene brevet som var av interesse for oss, uten å redegjøre for hvorfor. Ingen av dem kunne trekke bastante konklusjoner, men begge pekte på at det kunne se ut som om 4-tallet i dateringen "07.03.14" fremsto på en litt annen måte enn andre 4-tall i materialet vi sendte dem. Det var nettopp dette 4-tallet også vi stusset over. Innholdet i meldinger fra Reidars sosiale medier etter nyttår 2014 er skrevet på mye dårligere norsk enn det som var vanlig før han ble borte for alle i Norge. Flere av dem har dårlig setningsoppbygging og ord som ikke passer i sammenhengen de er satt i. De fremstår gebrokne, som om de kan være oversatt gjennom et enkelt oversettelsesprogram som Google Translate. Vi lurte på om det ville være mulig for en språkespert å se hvilket språk meldingene opprinnelig var skrevet på. Vi kontaktet professor Anne Golden ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitet i Oslo. Hun fikk se flere av "Reidars" meldinger til henne uten at vi sa hvor Reidar var forsvunnet. Oppgaven var vanskelig, ifølge Golden: *"Jeg er enig i at det ikke virker som om det er skrevet av en med norsk som morsmål. Men mer enn det kan jeg ikke si. Jeg tror faktisk ikke at man kan komme noe vei med språket, bortsett fra dette."*

4.7.2. Tolker

Vi forstod at det ville bli en språklig utfordring å lage en podkast med utgangspunkt i en hendelse i Brasil. Til oppholdet i Brasil hadde vi derfor fått med en brasiliansk fotograf med journalistfering som også snakker norsk. Han fungerte også som tolk under vårt opphold i Recife.

Da vi kom tilbake til Stavanger, koblet vi også inn ytterligere en tolk for å gå gjennom og skrive ut de viktigste intervjuene. Vi snakker ikke portugisisk selv, og hadde ingen mulighet til å følge alle detaljene i samtalen mellom fotografen og intervjuobjektene. Denne ekstra tolkeprosessen avdekket flere

viktige opplysninger. Dette illustrerer også et annet interessant metodisk poeng knyttet til at vi her valgte å prioritere podkast-formatet gjennom hele den journalistiske prosessen. Det gjorde at vi satt på fullstendige opptak av de fleste samtale. Og da disse lydopptakene ble grundig gjennomgått i etterkant, oppdaget vi flere ting som vi i utgangspunktet ikke hadde merket oss, men som i etterkant viste seg å bli svært viktige.

4.8. Tidslinjer

Alle opplysningene vi samlet inn ble fortløpende matet inn i tidslinjer: En hovedtidslinje der vi la inn absolutt alle relevante opplysninger, og ut fra den sorterte vi ut spesielt interessante temaer i egne tidslinjer for å se etter sammenhenger vi ellers ville gått glipp av.

Slik kunne vi for eksempel fastslå at siste sikre livstegn fra Reidar var 2. januar 2014. Vi kunne også se at forklaringer vi fikk på hendelser ikke kunne stemme, fordi opplysningene rett og slett ikke var kjent på tidspunktet da ting skjedde.

Spesielt interessant ble det da vi sammenlignet hva slags opplysninger personer i Brasil oppga til forskjellige personer og instanser på den tiden da Reidar ble borte. Dette ga oss en oversikt som ble veldig nyttig da konfrontasjonsintervjuer skulle gjennomføres.

Tidslinjene var senere svært nyttige både i forbindelse med arbeidet med manuset til podkasten og de skrevne artiklene Aftenbladet publiserte.

5. Etske utfordringer

Spesielt tre punkter ble derfor viktige for oss å vurdere:

- Skulle noen av personene i saken anonymiseres?
- Skulle mistanker / beskyldninger mot personer i saken besvares i form av samtidig imøtegåelse eller i form av senere tilsvar?
- Hva kunne vi gi politiet dersom de bestemte seg for å etterforske saken på ny?

5.1. Identifisering og imøtegåelse

Når det gjelder det første punktet – **identifisering**, ble det klart for oss at både Reidars tidligere samboer i Brasil og alle i kretsen rundt henne måtte anonymiseres, både av hensyn til Vær varsom-plakatens punkt 4.7 om personer som omtales i forbindelse med klanderverdige eller straffbare forhold, og punkt 4.8 om hensynet barn som er involvert - i dette tilfellet spesielt Reidars og den brasilianske samboerens felles datter, som på publiseringstidspunktet er 13 år. Vi ga derfor disse personene fiktive navn og fjernet alle andre opplysninger som kunne gjøre det mulig å søke seg fram til hvem de er.

Når det gjelder det andre punktet – **imøtegåelse**, var det en nødvendig forutsetning for lytternes/lesernes forståelse av fortellingen at de nokså tidlig fikk høre om mistankene Reidars norske familie (og for så vidt politiet) hadde mot "Paula". At hun skal ha visst mer enn hun ville fortelle om hva som skjedde med Reidar da han

forsvant, er beskyldninger hun åpenbart måtte få svare på - både av de rent presseetiske hensynene og hensynet til fortellingen.

Men her ble hun altså anonymisert med et fiktivt navn, og i henhold til Presseforbundets “Veileder for samtidig imøtegåelse”, som er en utdypelse av Vær varsom-plakaten, er det da “ikke naturlig å innhente samtidig imøtegåelse”. Ettersom vår podkast-fortelling er delt inn i episoder som i stor grad følger kronologien i vår undersøkelse av saken, kommer derfor “Paulas” svar på disse mistankene som senere tilsvar i en senere episode – når vi har reist til Brasil, møter henne der og konfronterer henne med disse spørsmålene. I disse episodene brukte vi også mye tid på å la henne fortelle hele historien fra sitt perspektiv. Vi valgte likevel å sørge for at disse episodene ble publisert samtidig, slik at “Paulas” tilsvar var tilgjengelig for leserne samtidig som mistankene mot henne. Gjennom hele fortellingen var vi, som tidligere nevnt, også nøye med å understreke vår åpne tilnærming til dette som journalister, og at det kunne finnes andre mulige forklaringer på de delene av “Paulas” atferd og kommunikasjon som kunne oppfattes som mistenkelige. Fordi det dukket opp nye opplysninger etter publiseringen av den første bolken med episoder, gikk det en del tid før de siste episodene kunne publiseres. I disse ble nye mistanker mot “Paula” presentert, noe som gjorde det nødvendig å hente inn nye svar fra henne i et nytt konfrontasjonsintervju. Det gjorde vi via telefon og la opptakene derfra inn i de samme episodene.

5.2. Hva kunne vi gi til politiet?

Norske medier arbeider uavhengig av andre makthavere i samfunnet. Det vil ramme pressens integritet om journalister samarbeider med politikere, næringsliv eller andre om for eksempel informasjonsutveksling. Journalistiske prinsipper og Vær varsom-plakaten styrer vår virksomhet. Upublisert materiale deles som hovedregel ikke med andre. Det gjelder også i forhold til politiet.

Men samtidig er vi også samfunnsborgere. Det innebærer også plikter, for eksempel i forhold til saker som omhandler å avverge alvorlig kriminalitet. I skjæringspunktet mellom pressens krav til uavhengighet og borgerplikten kan det oppstå tvilstilfeller. I våre undersøkelser har vi kommet flere opplysninger som åpenbart kan være av interesse for politiet som nå etterforsker saken som et mulig drap. Det har verken politijurist eller etterforskere lagt skjul på i senere kontakt med oss.

I Aftenbladet har vi hatt flere diskusjoner på redaktørnivå på hvordan vi skal forholde oss til dette. Våre avsløringer baserer seg på dokumentasjon vi selv har funnet i åpne kilder, eller informasjon fremkommet i intervjuer med åpne kilder. Det er altså ikke en stor debatt om kildevernet vi har hatt. Når vi likevel har nølt, er det fordi deling av upublisert materiale til politiet uansett kunne fremstå som et samarbeid med en annen statsmakt. Fester det seg et slikt inntrykk etter et prosjekt som dette, vil det, for å bruke ordlyden i et høringsutkast fra Norsk Presseforbund (februar 2019), i verste fall kunne “begrense tilgangen til kilder og ha en nedkjølende effekt på ytringsfriheten”.

Etter også å ha søkt eksterne råd, konkluderte vi med at vi heller skulle publisere redigerte versjoner av noe av materialet på landingssiden til podkastserien -

aftenbladet.no/savnet. Blant annet gjelder dette en omfattende, sladdet versjon av tidslinjen, der flere sammenhenger tydelig fremgår. Vi publiserte også flere sladdede bilder av sms'er og messenger-kommunikasjon vi har funnet på nettet.

6. Konsekvenser av "Savnet - Mannen med den tomme graven"

Aftenbladet publiserte de fem første fire episodene av podkasten og de første artiklene om Reidar Edvin Sandanger i påsken 2021. Dette ble fulgt opp med ytterligere tre episoder fram til vi lanserte den siste i juni 2021.

***Gjenåpning av saken.** Aftenbladets avsløringer fikk politimesteren i Sør-Vest politidistrikt og påtalemyndigheten til å gripe inn. Det er nå åpnet full etterforskning av forsvinningen til Sauda-mannen. En egen gruppe er nedsatt for å etterforske med utgangspunkt i at det har funnet sted en alvorlig straffesak. Arbeidet pågår fortsatt.

***Bistandsadvokat.** Reidars etterlatte har endelig fått oppnevnt en bistandsadvokat på statens regning som kan ivareta deres interesser.

DEL 2 - DRAPENE MYNDIGHETENE IKKE REGNER MED

7. Vi starter et nytt prosjekt

Arbeidet med podkasten avdekket at norsk politi i hvert fall i dette tilfellet ikke hadde fulgt instruksene som foreligger når nordmenn rammes av alvorlig kriminalitet eller forsvinner under mistenkelige omstendigheter i et annet land. Men hvor mange slike saker finnes egentlig? Tidligere medieomtale tydet på at norske myndigheter ikke hadde noen anelse.

I arbeidet med Reidar-saken, kom vi over flere reportasjer om nordmenn som var drept eller savnet i utlandet. Et gjennomgående trekk var at mange pårørende var svært skuffet over hvordan norsk politi og norske myndigheter hadde håndtert tragedien de hadde havnet i. Flere mente den manglende bistanden gjorde opplevelsen av å miste noen enda mer traumatisk.

VG hadde både i 2009 og i 2014 artikler om at norske myndigheter ikke registrerer hvor mange nordmenn som blir drept i utlandet. Avisen hadde også gått gjennom norske aviser for å forsøke å finne antallet drepte de siste fem årene (i 2009) og de siste ti årene (2014).

Vi ville ta prosjektet litt lenger for å lage en mer komplett liste. Vi ville også lete etter drepte nordmenn i utenlandske kilder, drap som kanskje ikke hadde nådd norske medier. Og vi ville se om vi kunne klare å finne tall på mistenkelige dødsfall og savnet-saker som rammet norske borgere i utlandet. Dessuten ville vi undersøke hva som hadde skjedd med myndighetenes rutiner siden 2014.

8. Organisering av arbeidet

I denne delen jobbet bare én reporter med prosjektet, og da parallelt med annen jobbing. Nyhetsredaktør Carl Gundersen var prosjektleder. Arbeidet kom i gang våren 2021 og skulle utelukkende presenteres skriftlig.

9. Metodebruk

Noen norske drap, forsvinninger eller mystiske dødsfall i utlandet blir nasjonale nyheter. Men ofte ender ofrene i slike saker opp som anonymiserte notiser i lokalavisen, og i flere tilfeller blir de ikke rapportert norske medier i det hele tatt.

Det viktigste målet med del to av prosjektet var å forsøke å finne ut hvor ofte norske statsborgere utsettes for fatal kriminalitet utenfor Norge. Vi ville finne ut om politiet, UD eller andre offentlige myndigheter hadde mulighet til å hjelpe oss med et utgangspunkt. Prosjektet kom derfor til å medføre en hel del innsynsarbeid, selv om vi var forberedt på at vi måtte gjøre mye av jobben selv. Dette skulle skje gjennom søk på nett, i mediearkiv, folkeregisteret og både norske og utenlandske domstoler. I tillegg visste vi at vi ville bli nødt til å kontakte en rekke pårørende.

9.1.1 Innsynsbegjæringer til Utenriksdepartementet

I forbindelse med et intervju med VG uttalte en ansatt i UD at “utenriksstasjonene siden 2011 har rapportert inn mistenkelige dødsfall og drap som de er gjort kjent med.” Vi søkte innsyn i denne rapporten. Vi purret flere ganger før vi mer enn to måneder senere fikk svar. UD avviste at de hadde en slik oversikt som Aftenbladet ba om. De mente uttalelsen om at utenriksstasjonene rapporterte inn dødsfall “måtte bero på en misforståelse”.

I påvente av svar, fortsatte det egne arbeidet med å kartlegge sakene vi lette etter. I august sendte vi derfor en ny innsynsbegjæring til UD og Kripos angående syv konkrete drapssaker vi hadde funnet der ofrene kunne være nordmenn. Noen saker hadde navn vi ikke klarte å sjekke nasjonalitet på i folkeregisteret. I andre var omtalen anonymisert. Vi hadde bare tid og sted for hendelsen.

Vi ba om særlig om nasjonalitetsbekreftelse.

I utgangspunktet kunne vi sendt dette som vanlige spørsmål til UD, men valgte å gjøre det som en innsynsbegjæring. Da skal avslag inneholde hjemmel for hvorfor begjæringen avvises. Det gir også rett til å klage på avslått innsynsbegjæring.

Igjenn måtte vi purre på svar. En drøy måned etter innsending av slo UD igjen. UD mente nasjonalitet var taushetsbelagte opplysninger. Det fremgår imidlertid direkte fra forvaltningslovens §13.2 at statsborgerforhold ikke skal regnes som “personlige forhold” såfremt de ikke “røper et klientforhold eller andre forhold som må anses som personlige”. Vi ba om en ny vurdering, og varslet at et opprettholdt avslag ville bli brakt inn for Kongen i statsråd, eller eventuelt oversendes Sivilombudsmannen. Etter nye purringer til UD, snudde saksbehandleren etter nærmere to måneder slik at vi fikk opplysningene departementet satt på.

9.1.2 Innsynsbegjæringer til Kripos

Vi søkte innsyn i Kripos-statistikk, som antall ganger norsk politi har begjært etterforskningsskritt i utlandet som følge av undersøkelser/etterforskning gjort i Norge, samt hvor ofte norske statsborgere er meldt savnet i utlandet av familie, venner eller arbeidsgiver. Kripos svarer at de ikke har slik statistikk tilgjengelig, og at

de ikke har anledning til å bruke tid på å gå gjennom materialet de sitter på manuelt. Vi klager på avgjørelsen til klageorganet - Politidirektoratet (POD).

Parallelt med at vi søkte innsyn, hadde vi allerede startet vårt eget arbeid med å kartlegge drap, mistenkelige dødsfall og savnet-saker. Mens vi avventet svar på klagen til POD, sendte vi en ny innsynsbegjæring til Kripos angående seks konkrete drapssaker vi hadde funnet. Alle disse seks sakene var også blant navnene vi hadde sendt UD (se over). Målet vårt var å få bekreftet at de avdøde var norske statsborgere. Også denne innsynsbegjæringen ble avvist av Kripos. Mens første avslag var begrunnet i manglende ressurser til å sette sammen statistikk, argumenterte Kripos denne gang med at opplysninger om nasjonalitet ikke kunne oppgis fordi dette var taushetsbelagt. Vi ba Kripos omgjøre vedtaket, eller sende klagen vår til POD også på dette avslaget.

I september, mer enn fem måneder etter at den første innsynsbegjæringen ble sendt Kripos, avslo POD Aftenbladets klage. Klageinstansen var enig med Kripos at det var for mye arbeid å lage statistikk innenfor noen av de tre områdene (drap, savnet, mistenkelig død) som Aftenbladet hadde bedt om. Ingen videre klagemulighet finnes. I mellomtiden hadde vi fortsatt ikke hørt noe om innsynsbegjæringen angående de seks sakene. Etter at vi tross flere purringer ikke mottok svar fra Kripos, valgte vi selv å sende klagen direkte til POD. Mer enn to måneder etter at innsynsbegjæringen ble sendt, ble også denne avslått. POD først og fremst til arbeidsmengden det ville utgjøre for Kripos å finne frem nasjonaliteten til de seks avdøde. Dernest til at opplysninger om nasjonalitet er taushetsbelagt etter politiregisterloven, og at denne for politiet trumfer forvaltningsloven.

9.1.3 Innsynsbegjæring til Statsforvalteren i Oslo og Viken.

Statsforvalteren i Oslo og Viken forvalter rettshjelpsordningen i utenlandssaker for hele Norge. Vi søkte innsyn i antallet saker der innbyggere har søkt om bistand etter dødsfall i utlandet. Etter flere purringer kom svaret mer enn to måneder senere. Organet har kun mottatt søknad om støtte til fri rettshjelp i utlandet *fem* ganger i løpet av ti år. De fleste av disse fem søknadene omhandler juridisk bistand i etterkant av alvorlige straffesaker, ifølge Statsforvalteren - som av taushetsmessige grunner ikke ville gi nøyaktig antall. Ordningen er med andre ord lite kjent.

9.1.4 Spesiell erfaring etter innsynsrundene

UD og Kripos var lite imøtekomende under innsynsprosessene. Alle tidsfrister ble konsekvent brutt, og alle begjæringer ble avslått. Det fremstår noe underlig at journalister med saklig grunn kan få innsyn i hele sakskompleks i avsluttede etterforskninger fra flere politidistrikter, men samtidig ikke få bekreftet nasjonalitet på avdøde fra Kripos. Og, som det vil fremgå av kartleggingen vi gjorde av politiske utspill i forbindelse med slike saker gjennom mer enn 30 år, har norske myndigheter i lang tid fått kritikk for håndteringen av drap, forsvinninger og etterlatte i saker der nordmenn rammes av alvorlig kriminalitet utenfor Norge. Det fremsto ikke som om UD hadde behov for å være med og løfte frem problemstillinger rundt prosjektet.

10. Grundig research i norske og utenlandske medier og på nett

Vi gjorde en rekke undersøkelser etter artikler innenfor vårt definerte område i Nasjonalbiblioteket, Retriever og i enkelte mediers arkiv. I tillegg ble det gjort nettsøk med varierte søkeord og på forskjellige søkemotorer for å finne frem til aktuelle saker.

Vi gikk på nett for å finne utenlandske opplysninger om nordmenn som hadde dødd under mistenkelige omstendigheter. Søkene vi gjorde på engelsk minnet om google-søkene vi gjorde på norsk, men i tillegg oversatte vi noen kjerneord som "norsk", "nordmann", "drept", "savnet" og lignende til flere språk (portugisisk, spansk, fransk, thai). Slik fant vi artikler som igjen oversatte ved hjelp av Google translate. Flere steder i verden bor det mange vestlige mennesker. Disse har gjerne egne nettforum som var nyttige å søke direkte i.

11. Identifisering av avdøde og savnede

Vi oppdaget en rekke saker der det kunne antas at nordmenn hadde blitt utsatt for en kriminell handling. I noen tilfeller var de navngitt, i andre saker hadde vi bare tid og sted. For prosjektets troverdighet var det viktig å identifisere alle vi skulle ha med i den endelige oversikten slik at vi kunne forsikre oss om at de virkelig var norske statsborgere. Vi gjorde en rekke grep:

- Vi lette frem dødsannonser i norske aviser, både ved søk i dødsannonser i lokale medier og ved bruk av nettstedet våremminnesider.no. Slik fant vi også navn på pårørende.
- Vi hentet inn rettsavgjørelser fra utenlandske domstoler i noen saker der dette fantes. Slik kunne vi avdekke både hendelsesforløp og nasjonalitet (selv om vi kom over tilfeller der det viste seg at avdøde var norsk statsborger uten at dette var nevnt i dommen).
- Vi kontaktet kolleger i både Norge og utlandet for å se om de hadde kunnskap om hendelser eller personer som kunne vite hvor avdøde var hjemmehørende. Norske kolleger i både riksmidier, regionale medier og lokalpressen har gitt bistand til prosjektet. Takk til dem!
- Alle navn ble forsøkt sjekket i Folkeregisteret. Der fremgår også nasjonalitet. Skatteetaten har en folkeregistergruppe som gir journalister anledning til å søke gratis på inntil fem personer per uke.
- Vi gjorde egne søk i digitalarkivet.no, som er arkivverkets publiseringskanal. Der fikk vi også bekreftet noen av dødsfallene.
- I ett tilfelle fikk vi tilgang til et politidokument som en utenlandsk kollega hadde fremskaffet fra kilder.
- En av de avdøde fikk vi bekreftet navnet på vis slektsgranskernettstedet Geni.com. Der fant vi også navn på pårørende.
- I noen få tilfeller i saker som ikke var omtalt i det hele tatt i norske medier, og der den avdøde var av utenlandsk opprinnelse, kontaktet vi også de pårørende. Slik fikk vi tilgang til riktig stavemåte på navn, og kunne dermed sjekke nasjonalitet i folkeregisteret.

- Vi forsøkte å finne de sosiale medier-kontoene til flest mulig av de avdøde. Også der fikk vi bekreftelser på at vi hadde funnet ofre vi lette etter.

12. Registrering

Sakene vi fant ble lagret i et omfattende hjelpedokument der alle opplysninger og lenker til saker endte opp. Etter hvert som vi identifiserte sikre saker, førte vi dette over i et regneark med bare de mest nødvendige opplysningene - som navn, bosted, åsted, drapsvåpen, dato, om vedkommende var identifisert i norske medier og navn på pårørende eller deres bistandsadvokat.

Etter at vi bestemte oss for å kartlegge nøyaktig alle mistenkelige dødsfall eller savnet-sakene som kunne skyldes alvorlig kriminalitet, laget vi et eget regneark for det området vi mente vi kunne komme nærmest en fasit på: Drap på norske statsborgere i utlandet.

13. Kartlegge politiske utspill og gjeldende regelverk

Researchen viste oss at måten norsk politi og norske myndigheter håndterer saker som involverer drepte og savnede nordmenn i utlandet har vært gjenstand for flere politiske debatter helt siden Anne Kristin-saken på Fuerteventura tidlig på 1990-tallet. Vi bestemte oss for å lage en oversikt over utspillene i en egen artikkel. Disse fant vi ved å gå gjennom flere mediearkiv.

Også en arbeidsgruppe nedsatt av Riksadvokaten i 2002 hadde vært opptatt av dette. Den skulle se på etterforskning av drap der gjerningsmannen var ukjent i innledningen av etterforskningen. De mente norsk politisk bistand til etterforskning ved drap på norske borgere i utlandet var et område som burde undersøkes nærmere. Tyve år senere har det fortsatt ikke skjedd noe.

I tillegg fikk vi skriftlige bekreftelser på at verken Kripos, UD, POD, Statistisk sentralbyrå eller andre myndighetsorganer fører oversikt over saker innenfor de tre kategoriene vi hadde definert. Heller ikke drap.

14. Intervjuer og samtaler

Også denne delen av prosjektet omfattet direkte kontakt med svært mange mennesker. Vi har hatt flere hundre telefonsamtaler for å finne frem til avdøde, intervjuer pårørende, bistandsadvokater og berørte etater.

15. Innhenting av tilgjengelig statistikk og sammenligning med våre funn

Da vi var ferdige med vår kartlegging, hadde vi blant annet avdekket at minst 87 nordmenn er drept i utlandet siden årtusenskiftet. I Norge fører myndighetene grundige statistikker over alt som angår drapsaker innenfor rikets grenser. Slik vet vi det meste om både ofre og gjerningspersoner. Alt fra ruspåvirkning til alder, kjønn, åsted og drapsårsak blir presentert i Kripos' årlige drapsstatistikk.

Fra denne statistikken hentet vi ut alle drap som er registrert i Norge i den samme perioden. Det viste seg at 695 mennesker er tatt av dage i Norge fra 1. januar 2000 til 17. juli 2021, da det siste drapet på en nordmann i vår undersøkelse fant sted. Blant de drepte i Norge er også utenlandske statsborgere. Og vi har ingen garanti for

at vi har funnet alle nordmenn som er tatt av dage utenfor rikets grenser. Slik sett er det ut fra materialet vi satt med ikke mulig å regne ut helt nøyaktig hvor mange usynlige drap på nordmenn som har funnet sted. Når vi satte tallene vi hadde opp mot hverandre, fikk vi likevel et omfang på drapsofrene ingen regner med som overrasket mange.

16. Publisering

De første sakene ble publisert i romjulen 2021. Vi valgte å dele det opp slik at vi i denne omgang konsentrerte oss om drapene. Å ettergå alle savnet-saker og mistenkelige dødsfall ble rett og slett for omfattende. Vi har imidlertid samlet inn mye materiale som vil danne grunnlag for journalistikk langt inn i 2022.

17. Konsekvenser

- Vi avdekket at minst hvert tiende drap på en norsk statsborger ikke statistikkføres noe sted. Dette er et tall norske myndigheter ikke har vært klar over. Både Høyre og Sv varsler at de nå vil jobbe for et slikt register.
- Vi avdekket at norske myndigheter, til tross for at spørsmålet rundt håndtering av slike saker stadig har vært på den politiske dagsorden, fortsatt ikke har innarbeidede rutiner for å følge opp etterforskningen i andre land der nordmenn er drept.
- Vi avdekket at det ikke er vanlig praksis å tilby pårørende bistandsadvokat i Norge når de har mistet noen under dramatiske omstendigheter i et annet land. Vi avdekket at den ordningen som finnes for fri rettshjelp etter drap og mistenkelige dødsfall og forsvinninger i utlandet er lite kjent. I løpet av ti år hadde færre enn fem pårørende søkt om å få dekket juridisk bistand.
- Myndighetenes og politiets behandling av slike saker skal behandles i Stortinget etter flere politikere reagerte på avsløringene. Høyre har fremmet en interpellasjon som skal debatteres i nasjonalforsamlingen i begynnelsen av februar. SV har tatt saken opp med justis- og beredskapsministeren.
- Advokaten som er styreleder i Martine-stiftelsen har, etter at han ble kjent med Aftenbladets saker, varslet at han kommer til å stevne Norge inn for menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg. Han mener norske myndigheter behandler drapsofrene og deres pårørende så dårlig at det strider mot menneskerettighetene.

“Savnet - mannen med den tomme graven”

Oversikt over publiserte episoder, ekstramateriale, dokumentarer og nyhetssaker.

Alle episoder og saker er tilgjengelige her:

<https://www.aftenbladet.no/magasin/i/Qm99ex/savnet-mannen-med-den-tomme-graven#/>

De åtte episodene:

25.03.21: Episode 1 - “Siste livstegn”

25.03.21: Episode 2 - “De mystiske meldingene”

25.03.21: Episode 3 - “Politibrevet som aldri ble sendt”

25.03.21: Episode 4 - “Bankdamens beretning”

25.03.21: Episode 5 - “En underlig taxitur”

16.04.21: Episode 6 - “Et oppsiktsvekkende funn”

24.06.21: Episode 7 - “Den andre mannen”

24.06.21: Episode 8 - “Belles mareritt”

Det ble i tillegg laget en landingsside for podkasten på www.aftenbladet.no/savnet.

Til denne siden publiserte vi ekstramateriale for lytterne/leserne, som presentasjon av alle de sentrale aktørene, presentasjon av de sentrale stedene samt bilder og dokumentasjon for hver av podkastepisodene.

Der har vi også lagt inn nyhetssaker og dokumentarer etterhvert som de er blitt publisert (se liste under).

At vi la ressurser i landingssiden betalte seg. Aftenbladet har solgt mer enn 1 500 digitale abonnemeter fra Savnet-adressen på vårt domene, eller fra artiklene som ligger der. Det er mye for et mediehus som ved inngangen til året hadde rundt 30 000 digitale abonnenter.

De publiserte artiklene:

25.03.21: Mer tusen nordmenn sporløst forsvunnet (nyhetssak)

26.03.21: Han kom aldri hjem (dokumentar)

27.03.21: Så sant at du nesten ikke tror det (magasinsak skrevet av Leif Tore Lindø med utgangspunkt i Savnet-serien)

29.03.21: Aftenbladets podkastserie “Savnet” blant Norges mest populære akkurat nå”

05.04.21: Norsk politi frykter at Sauda-mannen kan ha blitt myrdet. Likevel har de aldri bedt om hjelp til å etterforske saken (dokumentar)

06.04.21: Brasiliansk politi henla Reidar-saken uten å varsle norske kolleger (nyhetssak)

06.04.21: Skuffet over politiet (nyhetssak)

07.04.21: Hovedetterforsker ville ikke akseptert politiavgjørelse om Reidar hadde vært i hans familie (nyhetssak)

08.04.21: Etterforsker kritiserer politirutiner i savnet-saker (nyhetssak)

11.04.21: Politiet gjenopptar Reidar-etterforskning etter Aftenblad-avsløringer (nyhetssak)

14.04.21: To lokale savnet-saker etterforsket som drap

16.04.21: - Et overraskende funn gjorde at vi måtte tenke helt nytt (nyhetssak)

17.04.21: Mannen med den tomme graven (på landingssiden frontet som “- Jeg hadde ingen A4-pappa, sier datteren Rudy om Reidar som forsvant i Brasil” (dokumentar)

24.06.21: Nå kommer avslutningen på savnet (nyhetssak)

25.06.21: Reidar fikk et nødlån. Men samme dag ble pengene videreført til en brasiliansk kvinne med et navn som ikke eksisterer (dokumentar)

03.07.21: De navnløses gravplass (dokumentar).

08.07.21: Savnet topper de norske podkast-listene

Drapene myndighetene ikke regner med

De publiserte artiklene:

27.12.21: Minst 87 nordmenn drept i utlandet siden årtusenskiftet (inkludert presentasjon av alle drapene) - dokumentar

<https://www.aftenbladet.no/innenriks/i/BjvMke/minst-87-nordmenn-drept-i-utlandet-si-den-aartusenskiftet>

28.12.21: Mener norske drapsofre behandles så dårlig at det bryter med menneskerettighetene (nyhetsartikkel)

<https://www.aftenbladet.no/innenriks/i/ALQ0nr/mener-norske-drapsofre-behandles-sa-a-daarlig-at-det-bryter-med-mennesker>

29.12.21: Vil ta utenlandsdrapene til Stortinget (nyhetsartikkel)

<https://www.aftenbladet.no/innenriks/i/IVk8k/vil-ta-utenlandsdrapene-til-stortinget>

29.12.21: Politikerprat i 31 år, men fortsatt er pårørende misfornøyde (nyhetsartikkel)

<https://www.aftenbladet.no/innenriks/i/qW7g1E/politiker-prat-i-31-aar-men-fortsatt-er-paaroerende-misfornoeyd>

30.12.21: De usynlige drapene (leder)

<https://www.aftenbladet.no/meninger/leder/i/ALQnGn/de-usynlige-drapene>

08.01.22: Justisministeren må svare om drapene som ikke regnes med (nyhetsartikkel)

<https://www.aftenbladet.no/utenriks/i/1OddVM/justisministeren-maa-svare-om-drapene-som-ikke-regnes-med>

Arbeidet pågår fortsatt.